

Δύο αδέλφια - στολισμένα με «τεκμήρια ταυτότητας».

Οι «τόθλες» στις Βουνοπλαγιές.

Φωτογραφίες: Cornelia Mayer Herzfeld

ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΝΔΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΚΡΗΤΗ

Οι ορεσίδιοι κτηνοτρόφοι της δυτικής και της κεντρικής Κρήτης φημίζονται για τον επιδεικτικό ανδρισμό τους. Με άλλα λόγια, μια σημαντική όψη της ενδοκοινωτικής ηθικής τους προβάλλεται και ως εξωτερική έκφραση τοπικής ταυτότητας. Χάρη σε πλήθος λογοτεχνημάτων (όπως ιδιαίτερα του Νίκου Καζαντζάκη) αλλά και στην ιστορικά τεκμηριωμένη συμμετοχή τους στις εξεγέρσεις κατά των αλλεπάλληλων ξένων κατακτητών, αποτελούν μια έντονη παρουσία στη θρυλοποιία του ελληνικού εθνισμού. Η κοινωνική τους ιδεολογία εμφανίζει σημαντικές ομοιότητες μ' εκείνη των «κλεφτών» της ηπειρωτικής Ελλάδας —πατρογραμμική οργάνωση της συγγένειας, ισχυρά αισθήματα εδαφικής ανεξαρτησίας, δυσπιστία προς κάθε είδους επίσημη αρχή—, αλλά συγχρόνως τους φέρνει επανεύλημμένως σε αντίθεση με τον κρατικό νόμο, χάρη, κατά μεγάλο μέρος, στην ξακουστή τους αφοσίωση, η οποία συνεχίζεται ακόμη, στη ζωοκλοπή.

Michael Herzfeld

Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Harvard

Η ζωακλοπή, κατά συνέπεια, επιφέρει και σοβαρά διήλημματα ταυτότητας. Συνταυτισμένη με τη «ληπτεία» από τις κρατικές αρχές, αφομοιωμένη όμως από τους ίδιους τους βοσκούς στο θύριο της «κλεψετουράς» που και οι πιο αγράμματοι ακόμα έμαθαν από μικρά παιδιά του δημοτικού να θεωρούν εθνικό στολιόμα², η ζωακλοπή παίζει δύο, διαμετρικά αντιπαρατιθέμενους, ρόλους στην καθημερινή εμπειρία τους. Απ' τη μια μεριά δηλαδή, την αποδοκιμάζουν οι ίδιοι πολίτικοι, οι οποίοι όμως την υποθάλπουν ταυτοχρόνα μέσω των πελατειακών σχέσεων που αναπτύσσουν με τις πιο δραστηριές κτηνοτροφικές οικογενείες (ή, μάλλον, πατρογραμμικές ομάδες ή «σάγια», «γενιές», «φάρες»). Στους όρους πάντως του επιστομού λόγου αποτελεί έγκλημα και «μάστιγα» της κτηνοτροφίας. Απ' την άλλη όμως μεριά, η ζωακλοπή αποτελεί κοινωνικό θεσμό που επιπρέπει στους κτηνοτρόφους να δοκιμάζουν τη δύναμη εκείνων, με τους όποιους σκοπεύουν να συνάψουν κάποιες συμμαχίες. Από την άποψη εξάλλου και του κράτους η ζωακλοπή προκαλεί αμπηκία, γιατί η φέρδομένων ως ληστρική πράξη αναπαράγει συγχρόνως και τις πιο δοξασμένες ως «εθνικές» αρετές, όπως την άρνηση κάθε μορφής ελέγχου της προσωπι-

κής και της κοινωνικής ελευθερίας. Οι βοσκοί έχουν από καιρό συνειδητοποιήσει τις πρακτικές και ρητορικές δυνατότητες τις οποίες τους προσφέρει η αμφιστημη έννοια αυτού του θεσμού. Σε μια ζωή όπου η κάθε κοινωνική σύχεση ακόμη και μεταξύ πολιτών και κράτους είναι διαπραγματεύσιμη, η ζωακλοπή λειτουργεί σαν πλούσιο έιδος «συμβολικού κεφαλαίου»³. Είναι ολοφάνερο ότι η κεντρική θέση των ανδροκεντρικών αειών στον κρατικό λόγο, καθώς και της μυθοποιημένης παίκνιδας του κλέφτη-επαναστάτη, δημιουργούν τις καλύτερες συνθήκες για την εσκεμμένη εκμετάλλευση και των τοπικών αειών στην καλλιέργεια της ιστοροπίας μεταξύ επίσημων αρχών και πληθυσμού. «Έτοι, εξάλλου, τρφοδοτείται και η καθαρά συνειδητή παραγωγή —ή κοινωνική «παράσταση»— του στερεότυπου ανδρισμού. Το καλούπι είναι έτοιμο, τόποι προϊόν, η δε χρήση του εξυπηρετεί, μερικές φορές, την πιο διαυγή σκοπιμότητα. Πολιτικη η συμβολική επένδυση. Εκεί που κάποτε ο κάθε «καλά κλέφτης» (έκφραση άλλωστε που αποδεικνύει τον θεατρικό χαρακτήρα της δράσης) συνταύτιζε το προσωπικό του γόντρο μ' εκείνο της «γενιάς» του, ο σημερινός ζωακλέφτης εκμεταλ-

λεύεται συχνά την επίσημη δόξα της «κλεψετουριάς» για να δικαιολογηθεί. «Εδώ είναι η ελεύθερη Ελλάδα», ακούγονται να λένε, και καυχιούνται για τους «άγραφους νόμους» τους οποίους αντιπαραθέτουν με τη νομιμούσην του κράτους.

Σε εκτενέστερη μελέτη μου για ένα χωρίστο του Άνω Μυλοποτάμου (Νόμου Ρεθύμνης)⁴, εξέτασα την καθημερινή αναπαραγωγή, μέσω πράξεων και διηγήσεων, της κοινωνικής ιδεολογίας του ανδρισμού. Σπονδυλική στήλη της ανάλυσης, η καλλιέργεια από τους βοσκούς της κοινωνικής αμφισσίμιας. Κάθε «κλεψά» προκαλεί ποικιλία ερμηνειών. Πράξη εκδίκησης, έκφραση καθαρού ανδρισμού, οικονομική αντίσταση, επίδειξη κρητικότητας —ή και όλα μαζί: Ακριβώς όπως συμβαίνει με την ποιητική έκφραση, έτοι και η έννοια όλων των πράξεων πηγάδει από τη συγχώνευση ερμηνειών και από τη μεταφορικότητα της κάθε τέτοιας ενέργειας. Σε τέτοιου είδους «κοινωνική ποιητική»⁵ δεν ισχύει αποκλειστικά μια μόνο εξήγηση:

Η παραγωγή του ανδρισμού διέπει την καθημερινότητα και εισχωρεί στα πάντα. Εδώ θέλω να τονίσω ιδιαίτερα τις οπτικές διαστάσεις. Όπως στις «κλέφτες» έτοι και σε κάθε συναλλαγή και σε κάθε «πόζα» οι άντρες του χωριού εκφράζουν μια ποι-

Η «κουρά» γίνεται με το τοιγόρι στο στόμα.

Η τυροκομία απαιτεί αυτοπειθαρχία και εργατικότητα.

κιλία ταυτότητων, που η καθεμάτια αντιστοιχεί σ' ένα συγκεκριμένο επίπεδο κοινωνικής αλληλεγγύης. Ομόλογες οι κοινωνικές οντότητες αυτές, αφού όλες οριοθετούνται με βάση την θητική διαφοροποίηση μεταξύ «ένων» και «εξιδικών μας», η εννοιολογική όμως αμφιστομία των κοινωνικών «παραστάσεων» επιτρέπει την επιδέξια και ζωηρή διαπραγμάτευση της κάθε περίπτωσης. Στις παρατιθέμενες φωτογραφίες, όπου μερικές φορές οι απεικονιζόμενοι επισημαίνουν την παρουσία του φακού, συχνά όμως όχι, ο αναγνώστης θα διαπιστώσει εύκολα τον κεντρικό ρόλο της χειρονομίας, της γκριμάτσας, της επιδεικτικής κατανάλωσης, του σηκωμένου ποτηριού. Τέτοιου είδους παραστάσεις αποτελούν το κοινό και απόδεκτό νόμιμα της αμοιβαίας επικοινωνίας στο χωριό και φανερώνουν με κυριολεκτικά δραματικό τρόπο τη διαχείριση της ταυτότητας στις καθημερινές συναλλαγές του πληθυσμού. Μέσα στα όρια των καθιερωμένων τύπων, η κοινωνική ψωνή ανανεώνεται διαρκώς με την παράδοση και την άρνηση, κατά παραδοξολογία, της συμβατικότητας.

Οι παραδοξολογίες είναι άφθονες για δύος επιλένουν στην κυριολεξία της ερμηνείας και στον επίσημο λόγο. Εποι, παραδείγματος χάρην, το αρνί —κατεξοχήν αντικείμενο της κλεψύδας— λειτουργεί και σαν σύμβολο της αγνότητας και της καθαρής ψωνής, υπενθυμίζοντας, κατά πάσαν πιθανότητα, την κατά γης παρουσία του Χριστού⁶. Στη φωτογραφία (εικ. 1) οι δύο αδελφοί —μέλη μιας πολιτευκής οικογένειας κτηνοτρόφων— στολίζονται και με άλλα ακόμη τεκμήρια της ταυτότητας. Το σαρίκι (ή «μπολίδια»), η κιλότα, τα στοργικά περιποιήμενα μουστάκια, το απαραίτητο τοιγάρο, καθώς και η ωματική στάση των δύο αδελφών (ενυμένων, θα λέγεις κανείς, κατά οποιουδήποτε τυχόν αντιπάλου), εκφράζουν συνάμα την ανδρική αλλά και την τοπική ταυτότητα. (Άλλοι πάλι φοράνε τα φηλά στιβάνια, κατάληγαν για τα δύσθατα ορεινά μονοπάτια και τους απότομους «ταύκους» των βοσκότοπων). Αυτό

Το «καθιστό» επιτρέπεται μονάχα στους ηλικιωμένους.

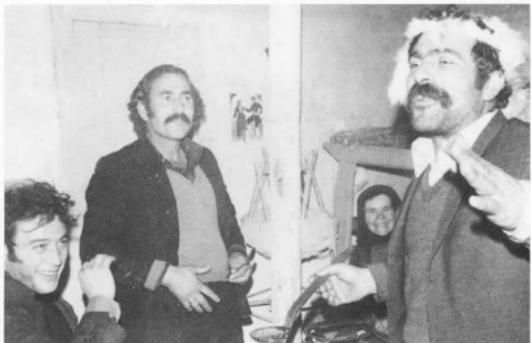
Στο καλαμπούρι, στο γλέντι, στο ποτό, αναπαράγεται αδιάκοπα και ποικιλόμορφα η ιδεοχαρακή.

είναι το χαρακτηριστικό ίδιωμα των διαπρωτοποιών σχέσεων, δροντόφωνο στην ακουστική διάσταση αλλά και γεγαντό απλόχερη φυλοενία. Αυτό είναι, που ξεχωρίζει τους «αρίτες» (ορεσίδιους) από τους περιφρονμένους αστούς και «κατωμερίτες» (κατοίκους των πεδίων).

Χωράει όμως και η εγκράτεια. Ο πραγματικό «καλά 'ντρας» αποδεικνύει τη δύναμή του όχι με άφθονες και περιπτές απειλές ή με αστήριχτους έπαινους για τις δικές του ανδραγαθίες, αλλά με την αυτοπειθαρχία μπροστά στον πειρασμό. Απαιτείται διά, φυσικά, όταν οι ισχυροί της περιοχής τον απειλούν, χάνει

όμως γόντρο όταν αντιδρά υπερβολικά στα μικροπειράγματα των σχετικά ασήμαντων ανθρώπων. Ο πραγματικός ανδρισμός θέλει ανεπτυγμένη τη διαίσθηση της κοινωνικής ισορροπίας, της φινέτσας, μαζί με την εμφανή αυτοπειθηση. Ο καυχησιάρης που τα λόγια του δεν ανταποκρίνονται στις πράξεις καταντάει ρεζίλι, συνεπώς και κατέχει κοινωνική θέση πολύ χαμηλότερη ακόμη κι απ' τον πιο φιλήσυχο χωριανό.

Πρέπει ο «καλά 'ντρας» να είναι και αποδοτικός και ακούραστος στη δουλειά. Η αυτοπειθαρχία και η εργατικότητα του βοσκού δοκιμάζονται δημοσία στις εποχιακές δουλειές, ιδιαίτερα την

Ο γλεντζές ζέρει να «ταιριάζει» τις διοτίχες μαντινάδες μέσα στο κέφι και στο ποτό.

Ο βοσκός «διαβάζει την κουτάλα».

άνοιξη στις «κουρέές» (κούρεμα των αιγυπτορθάτων) (εικ. 2)—το ταιγάρο πάντα στο στόμα, τα ικανά χέρια πάνω στο ακινητοποιημένο ζώο—και στην τυροκομία (εικ. 3). Ο καλός βοσκός χρειάζεται να είναι κάτοχος πολλών γνώσεων. Για να προστατέψει το κοπάδι του, πρέπει να γνωρίζει εξενυχιστικά όλο το έδαφος της περιοχής, τις ιδιοκτήσιες, τα σύνορα, τα επικίνδυνα σημεία. Εκεί που μέχρι το 1963-64 υπήρχαν κάτι πενιχρές καλλιέργειες (κριθάρι, σιτάρι, ταγή), τα οποία αφήνουν και μέχρι σήμερα τα γνωστά σημάδια τους στις «τάβλες» που στολίζουν τις πιο προσιτές βουνοπλαγιές (εικ. 4), τα αιγυπτρόβατα

βρίσκονται φυσική τροφή.

Οι βοσκοί περιφρονούν εκείνους που η κύρια ή και η αποκλειστική τους ενασχόληση είναι με την αγροτική παραγωγή. Πρόφατα όμως η οικονομική ενίσχυση της καλλιέργειας ανατρέπει την παλιά αυτή προκατάληψη, γιατί η οικονομική ανεξαρτησία την οποία απολαμβάνουν οι σημερινοί αγρότες προσελκύει το αρκετούς κτηντορόφους. Σθήνει πιο η συγκατάβοση που αντιμετώπιζε κάθε «οπιτάρη», ανανδρος δηλαδή χωριανός, εφόσον δεν είχε την ικανότητα ή τα οικογενειακά μέσα (συνεργασία πολλών αδελφών, προστασία του κοπαδιού από «συντέκνους» σε άλλα

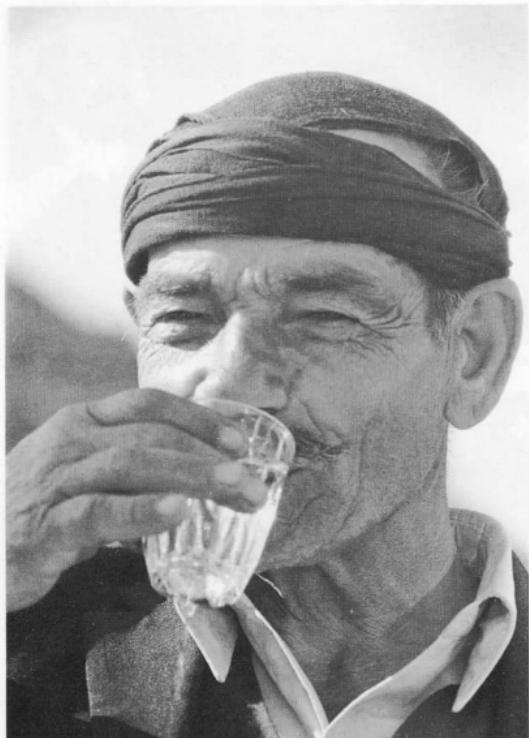
χωριά) να υποστηρίξει ένα δικό του κοπάδι.

Στους πιο ηλικιωμένους άντρες επιτρέπεται φυσικά το «καθιστό», η παρέλαση δηλαδή των ημερών τους στα καφενεία (τα οποία ανήθαν κάποτε στα 29 καταστήματα σ' αυτή την κοινότητα 1.450 περίπου ψυχών), με την κουβέντα και με την ανάμνηση (εικ. 5). Η θέργα, που στα νιάτα λειτουργεί ως εργαλείο και ως σήμα κατατεθέν της ενασχόλησης των βοσκών, γίνεται για τους ηλικιωμένους στηρίγματα των διστακτικών θημάτων.

Η μέση ηλικία είναι και κοινωνικά μεταβατική. Τότε μετατρέπεται η τόλημ του κλέφτη και του περιπετειώρη στην έντονη παρουσία του κοινωνικού μεσολαθητή και του πολιτικού παράγοντα. Είναι και η ηλικία της πρόνοιας και της οικογενειακής ευθύνης, του νοικοκυριού. Έτοι με πατέρας δυνατών γιων βοσκών ο οποίος απεικονίζεται στη φωτογραφία (εικ. 6), προβλέποντας τις βαθμαίες οικονομικές μεταρρυθμίσεις που επέφεραν στην περιοχή η μαζική μετανάστευση και η κατά συνέπεια απότομη μείωση του πληθυσμού, πρόλαβε αποκτήσεις σημαντικές εκτάσεις καλλιεργήσιμης γης κοντά στην παραλία, σε χωριό που είχε εκκενωθεί σχεδόν με τα πρώτα κύματα μετανάστευσης, εκεί που ήδη είχε κάνει το «χειμαδίο» του. Με πολλές φροντίδες δημιούργησε μια εντυπωσιακή περιουσία από αμπέλια και ελαιώνες. Αποτέλεσμα της ενέργειάς του ήταν όχι μόνο η σημαντικά αυξημένη ευημερία της οικογένειάς του αλλά και η διαρκής ενίσχυση του προσωπικού γορτού του. Σήμαδεμένον για βάπτιση—ευκαιρία πάντα για τη δημιουργία πελατειακών σχέσεων με πολιτικούς ή για τη σύναψη συμμαχιών με άλλους ισχυρούς της περιοχής—ο καινούργιος γαιοκτήμονας ουζητάει («ροζονάρει!») εδώ με την αυτοπεποίθηση του ανθρώπου, ο οποίος κατάφερε να μετατρέψει τις παραδοσιακές δόξες του σε κοινωνικό αλλά και σε οικονομικό κεφάλαιο, κατάλληλο για τις σημερινές συνθήκες ζωής. Επιτυχία θεωρείται το να κερδίσει κανείς όλα τα πλεονεκτήματα της συγχρονης πραγματικό-

της χωρίς να θυσιάσει την αφοσίωσή του σε ό,τι καλύπτει, όλο και πιο συνειδητά, ο όρος «παράδοση».

Πρόκειται για προσαρμογή —όχι, βέβαια, μια προσαρμογή που φανίζει το παρελθόν, αλλά αντίθετα, εκείνη που το αναδώγονται ποιει. Πρόκειται για την έμπρακτη ευλυγισία μπροστά στις αλλοιώσεις τις οποίες επιφέρουν τα έωθεν της άμεσης κοινότητας. Ο πραγματικά επιτυχής στις κοινωνικές «παραστάσεις» δεν είναι εκείνος που επιμένει στα ξερά κόκαλα της έπερασμένης ειπειρίας, με το πρόσχημα ότι η παράδοση πρέπει να διατηρηθεί πάση θάυμα (όπως λ.χ. συμβαίνει με τον επίσημο λόγο), αλλά εκείνος, ο οποίος αποδεικνύεται ικανός να κάψει τις παλιές μορφές έτσι ώστε να ενταχθούν ζωτικά στην επίλυση των καθημερινών προθλημάτων —να τις εμπνεύσει, μάλλα λόγια, με ζωτάνια. Καθώς ο γλεντέζς έρει να «ταιριάζει» τις διστικές μαντινάδες μέσα στο κέφι και στο ποτό (εικ. 7), έτσι και ο ποιητής του ανδρισμού —με την τεχνική έννοια του όρου που επεσήμανα παραπάνω— «ταιριάζει» τις πρωτότυπες πράξεις στις απρόθετες ανάγκες της καθημερινότητας. Χορεύουν επάνω στην κόψη του ξυραφίου, ταλαντεύονται μεταξύ συμβατικότητας και παραδίασης του κοινωνικού ήθους —μεταξύ δύο εξίουσιου απαράδεκτων πόλων, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί. Η κοινωνική πραγματικότητα τους μένει μόνιμα διαπραγματεύσιμη, ενώ θεωρούν την απόλυτη θεβαϊδότητα για το μέλλον το άνανδρο πρόνοια των «ανθρώπων του δικαστηρίου», των «κατωμερίτων» δηλαδή, οι οποίοι καταφέύγουν αδιστάχτα και αδιάντροπα στα όργανα του επισήμου νόμου για να επιλύσουν τα όποια προβλήματα τους, επειδή δε διαθέτουν τα κοινωνικά μέσα μεσολάθθησης των ορεινών χωριών. Οι ορεινοί δεν θυσιάζουν εύκολα την πρωταρχική και οικογενειακή τους αυτονομία, ακόμη κι όταν απειλούνται από ισχυρούς εχθρούς. Αυτά τουλάχιστον λέει η ιδεολογία. Στην πραγματικότητα δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που καταφέύγουν στα δικαστή-

Προνοητικός πατέρας.

ρια, είτε από περιφρόνηση του αντίταυλου που δεν πρόκειται να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις τους στον αγνωνιστικό χώρο της άμεσης αναμέτρησης, είτε επειδή η κατάσταση είναι τέτοια, που τους επιτρέπει να παριστάνουν την καταφυγή στα δικαστήρια σαν έσχατη λύση. Η ιδεολογία, κατά τη συνηθισμένη στους κοινωνικούς και πολιτιστικούς ανθρωπολόγους έννοια του όρου⁷, δεν είναι το πρόνοια των μεγάλων πολιτικών κινημάτων. Σύμπεριλαμβάνει, αντίθετα, και το σύμπλεγμα κοινωνικών αξιών που εννοείται και με τον όρο «κοσμοθεωρία». Όπως και να την ονομάζουμε, είναι το θημικό υπόθαβρο της

κοινωνικής ζωής που χρωματίζει κάθε στιγμή και κάθε σχέση. Μερικές φορές εμφανίζεται, πολύ συγκεκριμένα, στην έκφραση γνωμών και κρίσεων, είτε για τη θρησκεία (οι χωριανοί, οι οποίοι εκφράζουν δυσπιστία για την τιμιότητα του Κλήρου, παραδέχονται ωστόσο την υπάρχη κάποιας Ανωτέρας Δύναμης), είτε για τα πολιτικά (που αρκετά βασανίζουν αυτούς τους κατοίκους του οικονομικού και του κοινωνικού περιβάθμου της χώρας). Εκεί όμως που αναπαράγεται αδιάκοπα και ποικιλόμορφα η ιδεολογία αυτή είναι η καθημερινότητα —στο καλαμπούρι, στο γλέντι, στο ποτό (εικ. 8,

Η κρεοφαγία έχει ιδιάίτερη σημασία, γιατί θεωρείται η εξωτερική ένδειξη των ανδρικών προσόντων. Στους γάμους και στις άλλες οικογενειακές τελετουργίες, η κατανάλωση του κρέατος είναι όντως θεαματική. Σ' ορισμένα σημεία συνδυάζεται κιόλας και με την κουμολογία και με το αστείο. Χαρακτηριστικός, απ' αυτή την άποψη, είναι ο ρόλος της ωμοπλατοσκοπίας, μεθόδου προφτείας όπου ο θυσός «διαθάζει την κουτάλα» (το οστό) για να εξαγγείλει τί «λέξει». (εικ. 10). Γυμνωμένη όμως από κρέας, η «κουτάλα» λέγεται ότι δεν έχει πια σημασία. Τα γεγονότα που προβλέπονται με την ωμοπλατοσκοπία

είναι ασφαλώς τα πιο βαρυσήμαντα: ο θάνατος, η αγνότητα της γυναίκας, ο αριθμός των παιδιών, η παρουσία κλεφτών που επομένονται για επιδρομή. Οι πραγματικά «καλά 'ντρες» τα ουζητάνε όλ' αυτά, αστειεύονται όμως, επειδή κάθε γήνιος άντρας έχει ότι στην ουσία το μέλλον δεν προβλέπεται, το πολύ εκφράζονται με την ωμοπλατοσκοπία οι ανησυχίες που αλτίζουν την καθημερινή ζωή. Γιατί οι «καλά 'ντρες» αστειεύονται πάντα για τα πιο ζωτικά θέματα. Έτσι π.χ. κι ένας που θρηνούσε ακόμα την απώλεια του αδερφού του, μόλις είδε μερικές γυναίκες να προσέρχονται απ' το

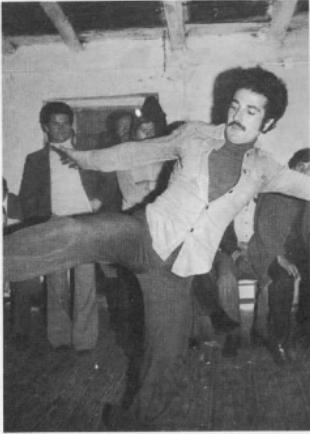
νεκροταφείο για να κεράσουν κόλλυβα στα καφενεία, φωνάζει με βροντερή φωνή, «Τσαι στα δικά σου!». Με την έκφραση αυτή υπενθύμιζε τον ποιητικό παραλληλισμό, γνωστό από γαμήλια τραγούδια κι από μωρολόγια, του γάμου με την κηδεία.

Βεβαίως δε λείπουν κι οι εκφράσεις αναλλοίωτης χαράς, ίδιαιτερη σημασία δίνουν στο χορό, θεαματική εκδήλωση που συνδυάζει χάρη και δύναμη, ισορροπία και τόλμη —τις αντιπαρατίθεμενες αρετές δηλαδή του ανδρισμού⁸. Εκεί μπορεί ο καθένας να κυνηγήσει τη δημόσια εκτίμηση και να δεικνήσει, έμμεσα αλλά με απόλυτη οσφύνεια, την προσοχή των ανύπνιων ψευδών. Στο χορό, είτε μέσα στον «οντά» (εικ. 11, 12), ο νέος —πολλές φορές οπλισμένος με μαχαίρι, ή ακόμα με πιστόλι για τις «μπαλωθές»— παίζει με τη μοίρα, έτοι ώπως, πιο επικινδυνά, θά κάνει και στην «κλεψιά». Στο χορό ο επιδέξιος, άντρας δοκιμάζει τις ικανότητές του σε συμβολικό και κοινωνικό χώρο. Η ισορροπία του στα βήματα δεν έχει σημασία αν δεν προκαλεί και την αποτυχία με τις πιο τολμηρές φιγούρες. Γιατί στο δύσκολο και απαιτητικό περιβάλλον όπου κατοικούν αυτοί οι άνθρωποι, μόνο οι τολμηροί επιζήσουν κοινωνικά. Σήμερα, παρόλο που οι συνθήκες έχουν μαλακώσει σημαντικά και παρόλο που η τυποποίηση καταπίνει τις μορφές της παράδοσης και ισοπεδώνει το ατομικό «χούι», η ιδεολογία παραμένει σχετικά αναλογική. Φρόνιμοι και νοικοκυροί δε ζουν στον Ψηλορείτη, Οι κουζουλοί την κάμανε αθάνατη την Κρήτη.

Αναρωτιέται κανείς, κατά πόσον οι παραστάσεις του ανδρισμού στην καθημερινή συμπεριφορά αποτελούν συνειδητή αντίσταση στην όλο και επιταχυνόμενη τυποποίηση της παράδοσης. Ίσως η έντονη επιδεικτικότητα γ' αντιπροσωπεύει κάποιο στάδιο, εκείνο δηλαδή που προγείται χρονολογικά της συντριπτικής αφομοίωσης. Ήδη, στα γύρω χωριά, οι κάτοικοι οργανώνουν «Κρητικούς χορούς» και «Κρητικά γλέντια» για τους τουρίστες. Ασφαλώς η παρουσία τέτοιου είδους επιχειρήσε-

Στο χωρό ο νέος παιζει με τη μοιρά.

αν δεν μπορεί παρά να ασκεί μια σημαντική επιβολή στη διαδικασία συνειδητοποίησης και αντικειμενικοποίησης την οποία μπορούμε να παρατηρήσουμε καθημερινά στην αυτοπαρουσίαση των ανθρώπων της περιοχής. Τούτοι βρίσκονται όλοι και περισσότερο αντιμέτωποι μ' ένα ισχυρό κύμα νεόφερτων επιδράσεων από κάθε πλευρά. Πρόκειται για πιστογά τους; Αντίθετα, πιστεύω, η στάση τους θα μπορούσε να θεωρηθεί εξίσου πειστικά σαν ένα ακόμα δείγμα της εκπληκτικής ικανότητας να προσαρμόσουν στις απαιτήσεις της στιγμής. Συμπαραθάλλεται ακατανίκητη και με τις πιο «παραδοσιακές» επιδείξεις ανδρισμού, με τη μοναδική αλλά και τόσο σημαντική διαφορά ότι σήμερα ο ρόλος και των γυναικών εισχωρεί στο δημόσιο χώρο και αποτελεί αδιάσπαστο στοιχείο της συνολικής αυτοπαρουσίασης εκ μέρους του τοπικού πολιτισμού.

Άρα πρόκειται για μια ποιητική του τουρισμού; Δικαιολογείται ο χαρακτηρισμός, ότι «έγεια, εφόσον οι ίδιοι οι κάτοικοι θεωρούν ότι με την προσαρμογή αυτή αρπάζουν την ευκαρία από τα δόντια του εμπορικού καρχαρία, έτσι ακριβώς όπως, ακόμα και στις μέρες μας, αρπάζουν το γέλιο από το θάνατο,

λογοπαίγνιο απ' την αδέξια μαντινάδα του αντίπαλου, την αραβανιδαστική απ' το σπίτι του αυστηρού πατέρα, και το πρόσθιο το «κλεψυμέικο» απ' τον άξιο αντίπαλο, για να ταΐσουν ύστερα με τα τεκμήρια της πράξης τους ανυποψίαστους αντιπροσώπους του Νόμου, φιλοξενώντας τους με κάθε περιποίηση στα σπίτια των καταζητούμενων δραστών.

Σημειώσεις

1. Η επιτόπια έρευνα που αποτελεί τον πυρήνα του όρθρου αυτού χρηματοδοτήθηκε από το American Council of Learned Societies (1981), τμήματα του Harvard University (1984), και το National Endowment for the Humanities (μέσω του ACLS). Η ευθύνη για το περιεχόμενο ανήκει αποκλειστικά στο συγγραφέα. Οφείλει να ευχαριστήσει την Thomas Hubbard για την εισιτηρίτη εκτύπωση των φωτογραφιών.

2. Ετοι και οι Σαρακατανόν, Βλ. J. K. Campbell, Honour, Family, and Patronage. A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community (Clarendon Press, Οξφόρδη, 1964), σ. 307.

3. Το πρότυπο είναι του Pierre Bourdieu, Outline of a Theory of Practice (Cambridge University Press, Cambridge, 1977), αγγλ. μετάφραση του Richard Nice.

4. The Poetics of Manhood: Contest and Identity in a Cretan Mountain Village (Princeton University Press, Princeton, 1985).

5. Η έννοια της κοινωνικής ποιητικής συζητείται στο 1ο κεφ. του βιβλίου μου (βλ. σημ. 4) και πηγάδει από τον Roman Jakobson, «Linguistics and Poetics», στον τόμο *Style in Language* (MIT Press, Cambridge, Mass., 1960), επιμέλ. Thomas A. Sebeok, σε. 350-377.

6. Βλ. π.χ. τη συζήτηση των ανδρικών στερεοτύπων στο βιβλίο του Campbell (βλ. σημ. 2).

7. Βλ. ιδίατερα: *The Interpretation of Cultures* (Basic Books, Νέα Υόρκη, 1973).

8. Για τις σχέσεις χορού και ιδεολογίας για τις κατε φύλο διαφοροποίησε, θλ. Jane Cowan, *Dance and the Body Politic in Northern Greece* (Princeton University Press, Princeton, 1990).

Displays of Manliness in Mountainous Crete.

M. Herzfeld
Photographs by C. M. Herzfeld

One really wonders whether the displays of manliness in everyday behaviour are a conscious resistance to the continuously accelerating standardization of tradition, or not. Showiness stands perhaps one step before the complete assimilation. The case of some mountainous villages in Crete is quite suggestive. The inhabitants of these villages already organize «Cretan dances» and «Cretan feasts» for the sake of tourists. Needless to say how effective such a false attitude can be on the everyday behaviour of the villagers, and how it can deteriorate their very nature in the long run. Day after day these mountainous people are exposed to a strong wave of alien influences and new demands. Is, then, their folkloric attitude a submission or can it be considered, as there are strong reasons to believe, as one more proof of their extraordinary ability to adjust themselves to the demands of the moment? This phenomenon can equally be compared even with the most «traditional» show-offs of manliness, the only important difference being that the role of women has penetrated the public activities and has become an indispensable factor of the overall presence of the local civilization.

Is it then a poetry of tourism that we are dealing with? The term can be justified given the fact that the inhabitants themselves consider that through their adjustment they grasp and steal the chance from the teeth of the commercial shark, alike, even today, they steal laughter from death, a quibble from the clumsy verse of the antagonist, the fiancée from the house of her strict father, and the best lamb from the worthy opponent, only to offer it later in a meal to the unsuspected Law representatives, while the latter are enjoying the best possible hospitality in the home of the wanted perpetrators, their home.